

רבי תנחום יוסף הלדיק וחנוכה – רש"י

במסכת שבת דף כ"א ע"א הגמרא מביאה גבי דיני נר חנוכה את מימרת רבי תנחום נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי, מימרא זו היא המסיימת את פרק הכונס במסכת בבא קמא ששם הוא המשנה היחידה שמוזכר בה חנוכה ודין זה בלבד משמו של רבי תנחום מובא שם בגמרא, מיד לאחר מימרא זו במסכת שבת מובאת מימרא נוספת של רבי תנחום - ואמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום מאי דכתיב {בראשית לז-כד} והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אלא מה תלמוד לומר אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. הגר"א ועוד דרשו את הקשר בין הדברים שטעמם אחד דהרי קשה איך ראובן חשב להצילו בבור שיש בו נחשים ועקרבים, ותיירצו דכמו שמעל עשרים אמה לא שלטא ביה עינא ואין כאן פירסומי ניסא, כ"ש בעומק הבור אף בפחות מכך לא שלטא עינא ולא ידעו שנחשים ועקרבים אין בו, ורמזו בכך את הקשר של פרשת וישב הסמוכה תמיד לחנוכה, וכמו דאיתא בבני יששכר ובספרי רבי צדוק הכהן המיוסדים על דברי הטור שהקריאה בתורה בפרשה המקדימה את המועדות נרמז המועד הבא,

והנה במסכת חגיגה דף ג' עמוד א', שבגמרא שם מובאת מימרתו זו של רבי תנחום והבור רק אין בו מים, בסמיכות למימרא נוספת על פטור חרש וחיגר מעולת ראייה ברגל, מפרש רש"י ד"ה והבור רק. משום דרבי תנחום אמרה נקט לה הכא גבי שמעתתא דרבי תנחום:

וכן רואים במקומות נוספים שרש"י מפרש כעין זה, ומכאן ראייה שסיבת הסמיכות כאן במסכת שבת ברורה ופשוטה ולכך רש"י לא כותב זאת, ונראה בהשקפה ראשונה שהמקומות בהם רש"י כתב זאת, הם לכאורה כשאין שום קשר אחר ובמסכת חגיגה המימרא הראשונה היא לגבי חיוב חיגר בעולת ראייה בשלוש רגלים, והשניה כמו כאן ביאור על והבור רק וכו',

עוד יש לדקדק באריכות הלשון ברש"י משום דרבי תנחום אמרה נקט לה הכי וכו', ובמקומות אחרים כתב רש"י בקיצור נקט לה הכי משום שמעתתא וכו' ולא היה צ"ל משום דרבי תנחום אמרה דזה רואים בגמרא שרבי תנחום אמרה,

ובהשקפה ראשונה בפשיטות נראה שכאן יש הקשר בין המימרות שהם קשורים לאותו תקופת זמן, לחנוכה ולפרשת השבוע - וישב - הנקראת בדרך כלל בשבוע שחל בו חנוכה, אלא שדברי רש"י המדויקים עד דק בכל מקום ומקום המלמדים על עומק דבריו, כך גם כשסותם דבריו ואומר במקום אחד ואינו אומר במקום אחר מצריכים תלמוד והתבוננות, ובפרט שמדובר באותו בעל המאמר רבי תנחום שרש"י במסכת שבת לא אומר כלום ובחגיגה אומר, והנה נראה שמימרה זו היא הייתה מהותו של רבי תנחום כפי שנראה ממימרות הנוספים של רבי תנחום בש"ס, ויעלה מכך הסבר נפלא שבעיניו של פרשנד"א מרא דתלמודא היה פשוט וגלוי.

וראשונה היא המימרא במסכת ברכות ס"ב ע"א א"ר תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו, וברש"י איתא שם מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין. דמתוך צניעותו מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו ואף המזיקין חסין עליו: חלומותיו מיושבים עליו. שאין המזיקין מבהילין אותו: וזה הוא המהות של השולט ביצרו ובמחשבתו, שענינו שמירת חותם הברית, וזה הוא יוסף הצדיק ובכך נבין יותר את דרשתו של רבי תנחום על הפסוק והבור רק אין בו מים, אבל נחשים ועקרבים יש בו, ובכך יומתק ביאור הפסוק (כ) וְעַתָּה לָכֵן וְנַהֲרֶלְהוּ וְנִשְׁלַלְהוּ בְּאֶתֶד הַפְּלוֹת וְאֶמְלִנוּ חֵיהָ רָעָה אֲכַלְתָּהּ וְנִרְאָה מֶה-יְהִי חֲלָמָתוֹ: הקשר בין ההשלכה לבור להמשך הפסוק ונראה מה יהיו חלומותיו,

ואיתא בירושלמי במסכת מועד קטן פרק ג הלכה ט גמרא: רבי תנחום בר עילאי דמך בחנוכתא, ומכאן נראה שהגמרא כאן בשבת, מקיימת מילתא דהספידא לרבי תנחום והקשר שלו המיוחד לחנוכה, שזהו הדין היחיד שנאמר רק משמו של רבי תנחום שרוב אמרותיו הם באגדתא מדברי רבו רבי יהושע בן לוי, וכמו שרואים עוד ענין וחשיבות במימרא זו, בגמרא היחידה שכולה בענין חנוכה המוסבת על משנה בבא קמא שמוזכר בה בדרך אגב

חנוכה, עיקרה במימרתו של רבי תנחום, ולפיכך אפשר שמהותו היתה חנוכה, שחיבר והשווה את חנוכה שהיא מדרבנן האחרונים בסוף ימי בית שני, לדברי תורה – סוכה, ולדברי נביאים – עירובין, וכפי שנראה שגם בימי רבי תנחום מתקיימת מלחמה – ויכוח, עם יון בדרך אחרת ומנצח, וכן נס החנוכה בפך השמן הטהור השמור ב"חותם" והוא שמונה ימים, והמשך מילי דהספידה היה המאמר על והבור רק היוסף הצדיק שומר "חותם" אות ברית קודש ביום השמיני, והוא שייך לפרשת וישב הסמוך לחנוכה אבל לא רק ענין הסמיכות נדרש כאן, אלא מהות הדברים ומהות הספד של תלמיד חכם, כפי שנאמר שם בגמרא בברכות בדף סב שהוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי **צנוע** באורחותיו הוה א"ל רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה משום דתניא כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן,

ועל רבי תנחום עצמו לאחר שאמרו את מימרתו לחנוכה ועל צדקותו שהשווה דרבנן לדאורייתא המשיכו והספידו דהוי צנוע, וידעו שהוא צנוע על פי הסימן משני מאמריו שכל הצנוע בבית הכסא ניצול מן הנחשים והעקבים וחלומותיו מיושבים, וכפי שנתקיימו ביוסף הצדיק שניצול מן הנחשים והעקבים שבבור ונתקיימו חלומותיו, ואף רבי תנחום ניצול כיוסף כדאיתא בסנהדרין דף ל"ט ע"א אמר ליה קיסר לרבי תנחום תא ליהו כולן לעמא חד אמר לחיי אנן דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותייכו אתון מהליתו והו כוותן א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא לשדויה לביבר שדויה לביבר [מקום חיות רעות של מלכות (רש"י)] לא אכלוה א"ל ההוא מינא האי דלא אכלוה משום דלא כפין הוא שדויה ליה לדידיה ואכלוה, (והן הן גם דברי שמעון ולוי לאנשי שכם שיוסף הצדיק נישא לאסנת בת דינה)..

על פי זה יובן שהמימרא של רבי תנחום והבור רק היא מימרא הרומזת את כל מהותו וענינו של רבי תנחום, ולכן גם במסכת חגיגה שמובאת המימרא השניה של רבי תנחום בעניני עולת ראייה שהוא גם כן הלכה (הלכה זו מובאת בירושלמי בשם רבי בון כפי שמציין תוספות על אתר) מביאה הגמרא שוב את המאמר המיוחד של רבי תנחום על הבור רק שהוא המאמר שמשקף את רבי תנחום עצמו, ובכך מובן אריכות הלשון ברש"י משום דרבי תנחום אמרה שהוא בבחינת מה שהוא היה אמר, ולכן לא הביאו שם ממאמריו האחרים של רבי תנחום אלא חזרו על מאמר זה שהוא מובא בסמוך למאמר השני מבין שניים בעניני הלכה ולא אגדתא, וכפי שאיתא בבבא קמא נה ע"ב כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהיה רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי באגדה, ואכן הרבה מימרות של רבי תנחום אמרם בשם רבו רבי יהושע בן לוי.

עוד נמצא בש"ס מאמר נוסף של רבי תנחום בנוגע למכירת יוסף במכות דף י' ע"א א"ר תנחום בר חנילאי מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה שנאמר {בראשית לז-כא} וישמע ראובן ויצילהו מידם.

ואפשר לראות בחילופי דיבורים אלו שבין רבי תנחום לקיסר רומי וליראנוס שמלך באנטיוכיה באותם ימים, את רצון היוונים להיות לעם אחד, ללא שמירת הקדושה והטהרה שחותמה בברית מילה, וכפי דברי בעל מגלה עמוקות (פרשת מקץ) שבימי מלך יון נפרע חטא של יוסף בגימטריא מל"ך יו"ן... והנה בימי יון כתבו על קרן שור אין לכם חלק באלקי ישראל, כי אז בצבצה חטא מכירת יוסף, הרמוז בשור, והן הן ההיבדלות בין הגוי ליהודי שמתחיל מכוחו של יוסף הנמצא בין הגוים ולא נשפע ממעשיהם, שולט ביצרו וכו' וההמשך בירידת עם ישראל למצרים לתוך הקליפה ובדלים מהם בעניני הקדושה, ואחר כך בימי החשמונאים שהיוונים רוצים שעם ישראל ידמה להם וגוזרים על המילה והכתיבה על קרן השור, ולבסוף בזמן רבי תנחום שמנצח את המלך באופן שהמלך מסכים שהגוי צריך להיות כיהודי, וזה נמשך עד היום הכוח לעמוד ולהבדל מן הגוים.

ולסיום רמז נאה תנחום בגימטריה נר חנוכה כסוכה ומבוי, גם גימט' בור רק, גם ויהי ביום השמיני (חותם הברית לשמונה, שהוא יסוד יוסף הצדיק, חנוכה, וחנוכת המזבח שבו נאמר פסוק זה, וגם מימרתו השניה בהלכה של רבי תנחום בעולת ראייה) באותיות תנחום יש את אותיות חותם, וכן חנו, ויתן חנו בעיני כו' ג"כ רמז באותיות הדומות.

אהרן פרענקיל-תאומים סופר סת"ם 4388781292 אלף בית רש"י – דיוק וחיידוש ברש"י

שלי ושלכם שלכם הוא, אשמח לקבל שאלות ודיוקים בלשון רש"י aharonteomim@gmail.com